11. Рудов М. Баатырдык дастан Ч.Айтматовдун чыгармачылыгы боюнча изилдөөлөр, 3-том, Бишкек,, 2018.
12. Рысбаев С. Балдар адабияты жана тарбия маселелери.- Бишкек, 2010.
13. Сакиева С.С., Усенова Г. К., Тенишова К.Ж. Адабий окууда текстти талдоодо колдонулуучу технологиялар.-Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана.-2024.-№8.- 277-281 бб.

УДК: 37.036:82 **DOI: https://doi.org/10.56122/..v1i1.536**

ЗАМАНБАП БИЛИМ БЕРҮҮДӨ ЭСТЕТИКАЛЫК ТАРБИЯ: АЙТМАТОВДУН ЧЫГАРМАЛАРЫНЫН РОЛУ

Сидикова Гулзода Абдигафуровна - ОшМПУнун аспиранты

ЭСТЕТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ: РОЛЬ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ЧИНГИЗА АЙТМАТОВА

Сидикова Гулзода Абдигафуровна – аспирант Ошского государственного педагогического университета

AESTHETIC EDUCATION IN MODERN EDUCATION: THE ROLE OF CHINGIZ AITMATOV’S WORKS

Sidikova Gulzoda Abdigafurovna -Postgraduate student Osh State Pedagogical University

Аннотация.

Бул макалада заманбап билим берүү шартында окуучуларга эстетикалык тарбия берүүдө Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларынын ролу каралат. Эстетикалык тарбиянын маңызы, анын окуучулардын руханий-адептик сапаттарын калыптандыруудагы орду талданат. Ошондой эле Айтматовдун көркөм чыгармаларынын педагогикалык мүмкүнчүлүктөрү ачылып, алардын окуучулардын эстетикалык кабыл алуусун, эмоционалдык ой жүгүртүүсүн жана баалуулук багыттарын өнүктүрүүдөгү таасири көрсөтүлөт. Макалада жазуучунун чыгармаларын адабият сабактарында колдонуу окуучулардын эстетикалык табитин, гуманисттик дүйнө таанымын жана окурмандык компетенттүүлүгүн калыптандырууга өбөлгө түзөрү белгиленет.

Түйүндүү сөздөр: *эстетикалык тарбия, заманбап билим берүү, Чыңгыз Айтматов, көркөм текст, окуучулар, адабият.*

Аннотация

Аннотация. В статье рассматривается роль произведений Чингиза Айтматова в эстетическом воспитании учащихся в условиях современного образования. Раскрываются сущность эстетического воспитания, его значение в формировании духовно-нравственных качеств личности школьников. Особое внимание уделяется педагогическим возможностям художественных текстов Айтматова, способствующих развитию эстетического восприятия, эмоционального мышления и ценностных ориентаций учащихся. Отмечается, что использование произведений писателя на уроках литературы способствует формированию эстетического вкуса, гуманистического мировоззрения и читательской компетентности.

Ключевые слова: *эстетическое воспитание, современное образование, Чингиз Айтматов, художественный текст, учащиеся, литература.*

Abstract

The article examines the role of Chingiz Aitmatov’s works in the aesthetic education of students in the context of modern education. The essence of aesthetic education and its importance in the formation of students’ spiritual and moral qualities are revealed. Special attention is paid to the pedagogical potential of Aitmatov’s literary texts, which contribute to the development of aesthetic perception, emotional thinking, and value orientations of learners. It is noted that the use of the writer’s works in literature lessons promotes the formation of aesthetic taste, humanistic worldview, and reading competence.

Keywords: *aesthetic education, modern education, Chingiz Aitmatov, literary text, students, literature.*

Киришүү

Заманбап билим берүү системасында окуучунун инсандык өнүгүүсү негизги приоритеттердин бири болуп калды. Бүгүнкү күндө мектеп билим берүүнүн максаты жөн гана билим берүү менен чектелбестен, окуучунун руханий дүйнөсүн байытуу, адептик жана эстетикалык сапаттарын калыптандыруу менен тыгыз байланышта каралууда. Ушуга байланыштуу эстетикалык тарбия берүү маселеси педагогикалык илимде өзгөчө актуалдуулукка ээ болууда.

Эстетикалык тарбия – бул инсанда сулуулукту кабыл алуу, түшүнүү жана баалоо жөндөмдөрүн калыптандырууга багытталган татаал жана көп кырдуу процесс. Бул тууралуу белгилүү педагог жана психолог Л.С. Выготский эстетикалык кабыл алуу адамдын ички дүйнөсүнүн өнүгүшү менен түздөн-түз байланышта экенин белгилеп, көркөм чыгарма аркылуу окуучу реалдуулукту тереңирээк түшүнө баштай турганын көрсөткөн. Анын пикиринде, көркөм текст окуучунун ой жүгүртүүсүн гана эмес, эмоционалдык тажрыйбасын да өнүктүрөт [4]. Ошондой эле В.Г. Маранцман көркөм адабиятты окутуу процессинде окуучунун эстетикалык табитин калыптандыруу мугалимдин негизги милдеттеринин бири экенин белгилейт. Анын изилдөөлөрүндө көркөм текстти талдоо аркылуу окуучулар каармандардын ички дүйнөсүн түшүнүп, турмуштагы нравалык баалуулуктарды аңдай баштаары баса белгиленген [5]. Ал эми Н.Н. Светловская окуу процессинде окуучунун активдүү катышуусу, текст менен жандуу иштөөсү эстетикалык кабыл алууну өнүктүрүүнүн негизги шарттарынын бири экенин көрсөткөн [6].

Кыргыз педагогикасында да бул маселе изилденбей калган эмес. Мисалы, К.Ж. Акматалиев жана С. Рыскулов өз эмгектеринде көркөм адабият аркылуу окуучулардын руханий дүйнөсүн өнүктүрүүнүн маанисин белгилеп, улуттук адабияттын тарбиялык потенциалы жогору экенин көрсөтүшкөн. Алардын пикиринде, көркөм чыгармалар аркылуу окуучуларда эстетикалык гана эмес, патриоттук жана нравалык сапаттар да калыптанат [2].

Бул контекстте кыргыз адабиятынын классиги Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары өзгөчө орунду ээлейт. Анын чыгармалары терең гуманисттик мазмуну, көркөмдүк күчү жана философиялык ой жүгүртүүсү менен айырмаланып, окуучулардын эстетикалык дүйнө таанымын калыптандырууда баалуу каражат болуп саналат. Айтматовдун каармандары, табиятты сүрөттөөсү жана адам тагдырына болгон мамилеси окуучуларды ой жүгүртүүгө, сезүүгө жана баалоого жетелейт. Ошондуктан заманбап билим берүү шартында Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларын окутуунун мүмкүнчүлүктөрүн изилдөө жана алар аркылуу эстетикалык тарбия берүүнүн натыйжалуу жолдорун аныктоо илимий жана практикалык жактан маанилүү болуп эсептелет.

Изилдөөнүн методдору жана материалдары

Бул изилдөөдө теориялык жана практикалык методдор колдонулду. Теориялык негиз катары эстетикалык тарбия берүү, көркөм текстти талдоо жана окуучулардын эстетикалык кабыл алуусун өнүктүрүү боюнча педагогикалык жана психологиялык эмгектер талданды.

Изилдөөнүн негизги материалы катары Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары, атап айтканда «Биринчи мугалим» повести жана «Ак кеме» чыгармасы колдонулду. Бул чыгармалар окуучулардын эстетикалык дүйнө таанымын калыптандырууда, алардын

эмоционалдык кабыл алуусун өнүктүрүүдө жана нравалык баалуулуктарды аңдоосунда кеңири мүмкүнчүлүктөргө ээ.

Практикалык бөлүгүндө көркөм текст менен иштөөнүн поэтаптуу ыкмасы пайдаланылды. Тактап айтканда, окуу процесси төмөнкү этаптар аркылуу уюштурулду: тексттин мазмунун түшүнүү, каармандардын образын талдоо жана чыгарманын идеялык мазмунун аныктоо. Ошондой эле изилдөөдө суроо-жооп, топтук иш, ролдук оюндар жана инсценировкалар сыяктуу интерактивдүү методдор колдонулду. Мындан тышкары, сөздүк иши жүргүзүлүп, окуучуларга түшүнүксүз сөздөр алдын ала түшүндүрүлдү.

Негизги жыйынтыктар жана алардын талкуусу

Изилдөөнүн жыйынтыктары көрсөткөндөй, заманбап билим берүүдө эстетикалык тарбия берүү окуу процессинин маанилүү бөлүгү болуп саналат. Айрыкча адабият сабагы окуучулардын эстетикалык дүйнө таанымын калыптандырууда өзгөчө роль ойнойт. Көркөм чыгармаларды окуу жана талдоо аркылуу окуучулар сулуулукту сезүүгө, каармандардын ички дүйнөсүн түшүнүүгө жана жашоодогу баалуулуктарды аңдоого үйрөнүшөт.

Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары бул багытта жогорку педагогикалык потенциалга ээ экендиги аныкталды. Анын чыгармаларында адам менен табияттын байланышы, нравалык тандоо жана адамдык сапаттар көркөм формада берилгендиктен, окуучуларга терең таасир этет. Мисалы, «Биринчи мугалим» чыгармасы билимдин жана мугалимдин ролун ачып берсе, «Ак кеме» чыгармасы аркылуу бала дүйнөсү жана эстетикалык сезимдер чагылдырылат [1].

Изилдөө процессинде көркөм текст менен иштөөнүн поэтаптуу уюштурулушу натыйжалуу экени белгиленди. Окуучулар алгач тексти түшүнүп, андан соң каармандарды талдап, акырында чыгарманын идеясын аныктоого жетишкенде, алардын анализ жүргүзүү жөндөмү жогорулай турганы байкалды. Ошондой эле интерактивдүү методдорду колдонуу окуучулардын сабакка болгон кызыгуусун арттырып, активдүү катышуусун камсыз кылары аныкталды. Айрыкча ролдук оюндар жана инсценировкалар окуучулардын чыгарманы терең сезүүсүнө өбөлгө түздү. Бул алардын эмоционалдык кабыл алуусун күчөтүп, эстетикалык баалоо жөндөмүнүн өнүгүшүнө шарт түздү. Мындан тышкары, сөздүк ишин жүргүзүү өзгөчө маанилүү экендиги далилденди. Түшүнүксүз сөздөрдү алдын ала түшүндүрүү окуучулардын тексти туура кабыл алуусуна жана эстетикалык таасирди толук сезүүсүнө жардам берди.

Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларын системалуу жана максаттуу колдонуу окуучулардын эстетикалык тарбиясын калыптандырууда натыйжалуу экендиги аныкталды. Бул окуучулардын эмоционалдык дүйнөсүн байытып, көркөм табитин өнүктүрүп, алардын гуманисттик дүйнө таанымын калыптандырууга оң таасирин тийгизет.

Жыйынтык

Заманбап билим берүү шартында эстетикалык тарбия берүү окуучунун ар тараптуу өнүгүүсүнүн маанилүү компоненти болуп саналат. Изилдөөнүн жыйынтыгында көркөм адабият, айрыкча Чыңгыз Айтматовдун чыгармалары, окуучулардын эстетикалык дүйнө таанымын калыптандырууда өзгөчө ролду ойной турганы аныкталды. Айтматовдун чыгармалары аркылуу окуучулар сулуулукту сезүүгө, адамдык сапаттарды баалоого жана турмуштагы нравалык маселелерди аңдоого үйрөнүшөт. Анын чыгармаларындагы образдар, табият сүрөттөрү жана терең мазмун окуучулардын эмоционалдык кабыл алуусун күчөтүп, көркөм табитин өнүктүрүүгө шарт түзөт.

Изилдөө көрсөткөндөй, эстетикалык тарбия берүүдө көркөм текст менен иштөөнү туура уюштуруу маанилүү. Поэтаптуу талдоо (сюжеттен идеяга чейин), интерактивдүү ыкмаларды колдонуу жана окуучулардын активдүү катышуусун камсыз кылуу жакшы натыйжаларды берет. Мындай мамиле окуучулардын тексти терең түшүнүүсүнө, өз оюн эркин билдирүүсүнө жана эстетикалык баалоо жөндөмүнүн калыптанышына өбөлгө түзөт. Ошондой эле сөздүк ишине көңүл буруу, окуучулардын жаш өзгөчөлүктөрүн эске алуу жана улуттук адабияттын мүмкүнчүлүктөрүн туура пайдалануу эстетикалык тарбия берүүнүн натыйжалуулугун жогорулатат. Демек, Чыңгыз Айтматовдун чыгармаларын адабият сабактарында максаттуу жана системалуу колдонуу окуучулардын эстетикалык тарбиясын калыптандыруунун натыйжалуу каражаты болуп саналат. Бул багытта жүргүзүлгөн иштер

окуучулардын руханий байлыгын арттырып, алардын инсандык өнүгүүсүнө оң таасирин тийгизет.

Колдонулган адабияттар

1. Айтматов Ч. Чыгармалар жыйнагы. – Бишкек: Кыргызстан, 2008.
2. Акматалиев К.Ж., Рыскулов С. Кыргыз адабиятынын окутуу методикасы. – Бишкек, 2012.
3. Выготский Л.С. Психология развития человека. – М.: Смысл, 2005.
4. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения. – М.: Интеграция, 1996.
5. Маранцман В.Г. Анализ литературного произведения в школе. – М.: Просвещение, 2014.

Светловская Н.Н. Обучение чтению и законы формирования читателя // Начальная школа. – 2016. – №6.

УДК 82-1/-9 **DOI: https://doi.org/10.56122/..v1i1.567**

ОБРАЗ СТАРИКА МОМУНА И ФЕНОМЕН ПАССИВНОГО ДОБРА В ПОВЕСТИ Ч.АЙТМАТОВА “БЕЛЫЙ ПАРОХОД”

Сарыбаева Айрин Алишеровна,
ORCID: 0009-0008-7894-7815
преподаватель
ЖАГУ имени Б. Осмонова
город Манас, КР
irenesarybaeva@gmail.com

THE IMAGE OF THE OLD MAN MOMUN AND THE PHENOMENON OF PASSIVE GOODNESS IN CH. AITMATOV'S NOVEL “THE WHITE SHIP”

Sarybaeva Airin Alisherovna
ORCID: 0009-0008-7894-7815
teacher at JASU
named after B. Osmonov
Manas city, Kyrgyz Republic
irenesarybaeva@gmail.com

Аннотация. *В статье исследуется образ старика Момуна из повести Чингиза Айтматова «Белый пароход» сквозь призму авторской этико-философской категории «пассивного добра». Актуальность работы обусловлена необходимостью переосмысления персонажа как самостоятельной моральной модели, чья безбилетная доброта становится деструктивным фактором в условиях агрессивной среды. На основе типологического и герменевтического анализов выявляется амбивалентная природа героя: Момун представлен как «живая память» народа и медиатор мифопоэтических смыслов, чья покладистость парадоксальным образом способствует торжеству зла. Автор доказывает, что пассивное добро, лишенное волевого стержня и способности к защите святынь, неизбежно ведет к нравственному соучастию в преступлении и разрушению ценностного мира ребенка. Сделан вывод о трагической беззащитности гуманизма в прагматичном обществе, утратившем духовную преемственность.*

Ключевые слова: *Чынгыз Айтматов, Белый пароход, старик Момун, пассивное добро, этический конфликт, гуманизм, медиатор, нравственная трагедия.*